

TOPLUMSAL DEĞER VE NORMLARIN AKTARIMINDA LAYLALARIN İŞLEVİ

FUNCTION OF LULLABIES IN TRANSFERRING SOCIAL VALUES AND NORMS

Aslı BÜYÜKOKUTAN TÖRET*

ÖZ: Sözleri, müziği, bestesi ve icrası annelere özgü olan laylalar (ninniler) temelde; annelerin, bebeklerini sakinleştirmek ya da uyutmak amacıyla, belli bir ritim ve ahenkle söyledikleri manzumelerdir. Kendine has bir ezgi, konu ve şekil özelliklerine sahip olan bu beşik nağmelerine benzer olarak, Azerbaycan folklorunda okşamarlar/nazlamalar, azizlemeler, beslemeler de bulunmaktadır. Ancak bu sözlü edebiyat ürünleri, bebeğe yakın olan diğer kadınlar -nineler, teyzeler- tarafından, bebek uyanırken ve onu severken söylenebildiği hâlde, laylalar, bebeğe en yakın kişi olan annenin terennümleridir. Bu bağlamda, laylayı “layla” yapan, annenin sözleri, ezgisi ve performansıdır. Bebeğin duyduğu ilk ritmik sözler olan laylalar, toplum hayatının belli bir düzen ve uyum içerisinde sürdürülebilmesi için gerekli olan birtakım değer ve normları da bünyesinde barındırmaktadır. Dolayısıyla layla söyleyen kadın, bebeğini sakinleştirmek, gevşetmek ve uykusunu getirmenin yanı sıra, bazı toplumsal değer ve normları da bebeğine aktarmaktadır. Diğer bir ifadeyle, dünyayı, çevresini ve toplumu annesinin ezgili sözleriyle algılamaya, tanımaya ve anlamlandırmaya başlayan bebek, ilk günden, benimsemek ve uymak zorunda olduğu toplumsal değerleri ve normları duymakta, içselleştirmektedir. Makalede, Azerbaycan Türkleri laylalarının, toplumsal değer ve normları aktarma işlevi üzerinde, örnek metinlerden hareketle, durulmuştur. İnceleme sonucunda, Azerbaycan laylalarının; annenin bebeğine karşı sevgisi, onunla ilgili arzu ve isteklerinin yanı sıra, değerler ve normlar sisteminin öğretilmesi noktasında önemli bir işleve sahip olduğu görülmüştür. Aileye bağlılık, anne-baba sevgisi, anne-babaya saygı, ilgi, destek, yardım, hizmet, evlenip yuva kurma, çocuk sahibi olma, anne hakkı, yiğit, sabırlı, tok gözlü, ahlaklı olma gibi temaların laylalarda ön plana çıkarıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan, layla (ninni), toplumsal değer ve normlar, kadın, anne, icra, işlev.

ABSTRACT: Lullabies whose lyrics, composition and performance are specific to mothers, are basically poems sung by mothers to calm down or lull their babies with a particular rhythm and harmony. Similar to these cradle melodies having a specific tune, topic and formal features, loving/praising, indulging and nourishing are also available in Azerbaijan folklore. However, although these oral literary products can be performed by other women close to baby -grannies, aunts- while the baby is awake and caressing him, lullabies are sung by mother, the closest person to baby. Concordantly, mother's words, melody and performance

* Yrd. Doç. Dr. - Balıkesir Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü/Balıkesir - abuyukokutan@hotmail.com

are what make lullaby "the lullaby". The lullabies, first rhythmic words heard by baby, also embody some values and norms necessary to maintain the social life within a certain order and harmony. Therefore, the woman singing a lullaby calms down, relaxes and lulls her baby and also transfers some social values and norms to her baby. In other words, the baby starting to perceive, know and make sense of the world, environment and society with melodious words of his mother hears and internalizes social values and norms he has to adopt and obey since day one. In the article, Azerbaijani Turkish lullabies' function of transferring social values and norms is discussed based on sample texts. As a result of the examination, it is seen that Azerbaijani lullabies have an important function about teaching system of values and norms as well as mother's love, wish and desires to her baby. It is determined that the themes such as loyalty to family, parental love, respect to parents, interest, support, help, service, marriage, having a child, maternal rights, being valiant, patient, contented and ethical are brought to the forefront in lullabies.

Keywords: Azerbaijan, lullaby, social values and norms, woman, mother, performance, function.

I. Giriş

Dünyaya gelen her bebek, kuralları önceden belirlenmiş, belli bir düzen içinde işleyen bir mekanizmanın son halkası olarak yerini alır. Bu halkanın mevcut düzenine uyum sağlayıp, sosyal yapının gerçek anlamda bir parçası olabilmesi için birtakım yükümlülükleri yerine getirmesi gerekmektedir. Bir bebeğin gelişiminin ne kadar yavaş olduğu göz önüne alındığında, doğar doğmaz karşısına çıkan, benimsemek ve uymak zorunda olduğu bu sistemi kendisine öğretecek biri/lerine ihtiyaç duyacaktır (Adler, 1994: 29-31). Bu sürecin başrol oyuncusu kadındır, annedir. Anne, bebeğinin sadece öz bakımını değil ona, içinde yer aldığı toplumun normatif yapısını, düzenini öğretmeyi de üstlenir. "*Her toplum, her insan grubunda belli bir zaman sonunda, iştirakçilerin bir tür uzlaşması sonucunda ortaya çıkan, sosyal norm adı verilen bu standart ve kurallar*" (Dönmezer, 1984: 250), henüz beşikteyken annenin ezgisi ve yorumuyla bebeğe aktarılır. Diğer bir ifadeyle anne; bebeğine, parçası olduğu toplumun, büyük oranda benimsediği, kabul ettiği şartlar çerçevesinde, nasıl hareket etmesi gerektiğini, neleri yapıp neleri yapamayacağını öğretir. Bunun yanı sıra aynı toplumda, *sosyal değerler* olarak adlandırılan, "*daha iyi, daha doğru, daha uygun ya da tersi olarak değerlendirilen soyut duygular ve idealler*" de vardır. Bireyler arasındaki sosyal ilişkilerin gelişmesinde ve anlaşmazlıkların çözümlenmesinde yardımcı olan değerler, kişiler tarafından kabul edilir, muhakeme ve seçimlerinde kişilere yol gösterirler (Dönmezer, 1984: 253-254). Bu bağlamda, sosyal normlar, değerlere göre daha standartlaşmış, zorlayıcı hatta emredici kurallardır. Ancak her normun temelinde bir değer yargısı vardır, dolayısıyla sosyal değerler de normlar gibi, davranışların belli kalıplara göre yapılmasını isterler (Arslantürk ve Amman, 2008: 250). Toplumda mevcut düzenin ve istikrarın sağlanması, sosyal normlardan sapmaların sınırlanması amacıyla sosyal kontrol mekanizmaları bulunur (Dönmezer, 1984: 286). Bireylerin,

günlük hayatlarında içselleştirdikleri, aykırı davrandıklarında kendilerini iyi hissetmedikleri bu sistem, her ne kadar resmî olmasa da, bireyi kendine uymaya zorlar (Nirun ve Erdoğan, 1977-1978: 115-117). Sosyal sistemin resmîyet dışı bu sosyal kontrol mekanizmasına uyulmadığı takdirde, toplumsal düzen bozulur, sapkın eylemler ortaya çıkar. Bu noktada, kültürün aşılacağı, aktarıcısı olarak annelere, büyük rol düşmektedir. Anneler, bebekleri dünyaya geldiği ilk günden itibaren söylemekte oldukları ninnilerle, bilinçli ya da bilinçsiz olarak, içinde yer aldığı toplumun kendine özgü, değer ve normlarını dile getirmektedir. Bebek için dünyanın en güzel sesinden dökülen bu nağmeler, toplumsal değer ve normlardan sapmayı önleyen mekanizmaların öğretilmesi noktasında, henüz beşikte hafızalara nakşedilmektedir. Toplum hayatının çeşitli alanlarında bireylere; neyin doğru, neyin yanlış, neyin iyi, neyin kötü, neyin güzel, neyin çirkin, neyin adil olduğu konusunda, toplumun temel değerlerinin ve normlarının (Güven, 1999: 163-165) öğretilmesi konusunda ninnilerin rolü inkâr edilemez.

Makalede, Azerbaycan Türkleri ninnilerinin (laylalar) toplumsal değer ve normların aktarımında üstlendiği işlev üzerinde, örnek metinlerden hareketle durularak, bu işlevin ağırlıklı olarak hangi unsurlar üzerinde yoğunlaştığı ele alınacaktır. Bu incelemeler sırasında, Azerbaycan Türklerine özgü toplumsal denetim mekanizmalarının neler olduğu ve toplum üyelerinin bunlara uygun ya da aykırı davrandıkları durumlarda ne gibi davranış kalıplarıyla karşı karşıya gelecekleri de ortaya konulacaktır. Böylesi bir değerlendirmeye, Azerbaycan Türklerinin, geleneksel dünya görüşü, inanç ve inanış sistemleri, bilgi birikimleri de görülecektir. Layla örnekleri büyük oranda; Bəhlul Abdulla'nın 2001 yılında yayımlanan *Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı (Antologiya)* ve eserin okul çağındaki çocuklar için tekrar gözden geçirilerek 2005 yılında *Azərbaycan Folkloru* adıyla yapılan neşri ve Şebnem Gökalp'in *Azerbaycan Sözlü Edebiyatında Laylalar (Ninniler)* adlı yüksek lisans tezinden alınmıştır. Asıl konuya geçilmeden önce, Azerbaycan sözlü edebiyatı türlerinden biri olan laylalar üzerinde anlam, değer, kullanım, konu ve işlev bağlamında kısaca durulacaktır.

II. Layla(y) (Ninni) Türü

Azerbaycan sözlü edebiyatının önemli bir bölümünü “uşak folkloru” oluşturmaktadır. Söz konusu terim, bir taraftan bizzat çocuklar tarafından oluşturulan ve icra edilen verimleri kapsarken, diğer taraftan büyüklerin çocuklar için oluşturduğu verimleri de bünyesinde barındırmaktadır (Efendiyev, 1992: 219). Folklorun doğrudan çocuklarla ilgili olan, merkezine çocukları aldığı bu alan, ortak kültürel değerlere sahip Türk halklarının estetik düşüncesini, hayata bakışını, manevi dünyasını, mitolojik görüşlerini, arzu ve isteklerini yansıtan örneklerle doludur. Çocuklara henüz beşikteyken, annelerin büyüülü sesiyle, şiirsel diliyle

terennüm edilen laylalar, Azerbaycan Türkçesinde uşak (çocuk) folkloru başlığı altına dâhil edilmektedir (Kasımlı, 2004: 311-312). Laylalar, toplumsal değer ve normların beşikte öğretilmeye başlanması noktasında tıpkı mit, masal, efsane gibi anlatılarda olduğu gibi, işlevseldir.

Kaşgarlı'nın *Divânü Lügati't-Türk*'ünde "balu balu" adı verilen "ninni"ye (Atalay, 2013: 232), Azerbaycan Türkçesi'nde "layla" (Kaya, 1999: 389) ya da "laylay" (Gökalp, 2002: 11) denilmektedir. Azerbaycan Türkleri tarafından "beşik ne'meleri" ve "nenni negmeleri" olarak da adlandırılan laylaların, Azerbaycan sözlü edebiyatının lirik türünün en yaygın türlerinden olduğu ifade edilmektedir (Efendiyev, 1992: 219). Bunun yanı sıra Azerbaycan sözlü edebiyatında, layla kelimesi yerine "nenni", "beşik nağmesi", "ana nağmeleri" gibi kelime ve tamlamaların da kullanıldığı; "layla demek" (uyutmak, kandırmak) anlamlarında deyimlerin yer aldığı belirtilmektedir (Gökalp, 2002: 11-12). Azerbaycan'da ayrıca yapı ve içerik olarak laylaya benzemekle beraber, söyleyen kişi ve söylenme zamanı açısından farklı yönleri olan okşamalar/nazlamalar, azizlemeler, beslemeler de bulunmaktadır. Yine kadın düşüncesinin ürünü olan bu şiirler, bebeğe yakın olan diğer kadınlar -nineler, teyzeler-tarafından, çocuklar uyanıkken ve onları severken söylenebilir olmalarıyla laylalardan ayrılırlar. Diğer bir ifadeyle, beşik başında icra edilen laylaların sözleri, müziği ve performansı annelere mahsustur (Həsənova, 2015: 528). Kadına/anneye ait bu dikkatlerin ifadesi ve genel kabulünden dolayı "kadın/anne folkloru" ifadesi ortaya çıkmıştır (Uğurlu, 2012: 10; Həsənova, 2015: 528).

Azerbaycan Türklerinde, laylalar hakkında yapılan tanım ve değerlendirmeler, Türkiye Türkçesindeki benzer şekildedir. Türkiye sahası ninnileri üzerinde çalışan Amil Çelebioğlu, ninnilere, icra/cı, konu ve işlev açısından yaklaşarak, ninnileri, annenin o andaki ruh hâlini yansıtır mahiyetteki türküler olarak değerlendirmektedir (Çelebioğlu, 1995: 9). "*Laylalar (ninniler) bebeklerin beşiği başında annelerin özel ritim ve ahenkle okuduğu türkülerdir*" (Həsənova, 2015: 527); "*Küçük çocukları uyutmak için söylenen türkü*" (Gökalp, 2002: 11) şeklinde yapılan tanımlarda da görüldüğü üzere, Azerbaycan folklorunda da laylalar, "türkü" içerisinde gösterilmektedir.¹ Türkü ile özellikle ezgili bir şekilde terennüm edilmesi noktasında buluşan laylalar; genelde kadın, özelde anne olgusu ve kadına/anneye özgü ezgi noktasında türküden ayrılırlar. Konuyla ilgili

---

¹ Türk halk edebiyatı türleri ile ilgili sınıflamalarda, genellikle, başlı başına bir tür olarak yer verilmeyen "ninni", konu, ezgi ve şekil özellikleri açısından pek çok anonim manzumeyi içine alan "türkü" içerisinde değerlendirilmektedir. Her ninninin bir konusu, ezgisi ve dış yapı unsurları bulunmakla birlikte bu unsurlarla ilgili bir kararlılık ve kalıplaşmadan söz edilememesi, bu değerlendirmenin nedenidir. Konuyla ilgili değerlendirmeler için bk. (Boratav, 1988: 151; Gözaydın, 1989: 28-33; Oğuz, 2001: 11-21; Başgöz, 2008: 63-76; Yakıcı, 2007: 214).

olarak Azerbaycan kaynaklarında yer alan “*Laylalar anaların beşik başında belirli musiki ahengiyle söylediği nağmelerdir*” (Gökalp, 2002: 11) şeklindeki tanımlarda bu husus vurgulanmaktadır.

Azerbaycan Türkçesinde “*lirik növ*” içinde değerlendirilen laylalarda çok farklı konulardan söz edilebilmektedir (Kasımlı, 2004: 312). Ramazan Oruçoğlu Qafarlı, fonksiyonuna ve mazmununa göre laylaları şu şekilde sınıflandırmıştır: “1. Yuhlatmalar, 2. Oyatmalar, 3. Eylendirmeler (Beslemeler), 4. Arzulamalar, 5. Benzetmeler, 6. İnam ve e’tikatlara bağlı olanlar (a. Kargış-laylalar, b. Alkış-laylalar, c. Kurbanlıklar), 7. Şikâyetler (a. Anaların öz güzaranından narazılığı, b. Heste uşağının sağlması için yalvarışları)” (Gökalp, 2002: 15). Uşakları uyutmak için musiki ahengiyle söylenen laylalar, özel bir şekle sahiptir. Çoğunlukla mısraların başında ya da sonunda nakarat sözü olarak “laylay”, “balam” ifadeleri tekrarlanır. Laylalar, hece vezninin yalnız 7’li ölçüsünde olup dörtlüklerden meydana gelir. Kafiye sistemine göre 5’lik ölçüsünde olan laylalar “aaba” şeklinde kafiyelenir (Kasımlı, 2004: 312-313). Çoğu “bayatı” şeklinde olan laylalar, Türkiye sahasındaki “mani” karşılığı olarak kullanılmaktadır (Gökalp, 2002: 71).

İcracı söz konusu olduğunda, yapılan tanımlardan da anlaşılacağı üzere, layla ve kadın/anne birlikte anılmaktadır. Bazı tanımlarda baba, dede gibi erkekler tarafından da icra edildiği belirtilmekte birlikte² laylaların öncelikli icracısı annelerdir. Annenin, dilek ve temennileri, sevgi ve ilgisi, övgü ve yergileri, şikâyet ve teessürleri, ayrılık ve gurbetle ilgili üzüntüleri, vaatleri, tehditlerinin (Çelebioğlu, 1995: 20-27) yanı sıra, ait olduğu toplumun birtakım değer ve normlarına dair pek çok unsur laylaların bünyesinde yer almaktadır. Kadın/anne, beşiği başında bebeğini uyutmaya çalışırken kendine özgü bir tavır ve ezgi ile laylayı icra etmektedir. Temel amaç, annenin, bebeğini sakinleştirerek uyutması olduğu için, onunla baş başa kalan annenin o andaki ruhsal durumunu yansıtan bir türkü ya da bir pop şarkısı söz konusu nakarat sözleri eşliğinde layla olabilmektedir.

Bu bilgilerden yola çıkılarak, tıpkı Türkiye sahası ninnilerinde olduğu gibi, layla türü değerlendirilirken, özellikle kadın/anne, bebek, icra, bağlam ve iletişim anahtar kelimelerinin çıkış noktamız olması gerektiğini düşünmekteyiz. Türkü, ağıt ve efsane türleriyle yakından ilgili olan, türkü ve ağıt ile ezgi, konu ve şekil özellikleri açısından benzerlik arz eden laylayı/ninniye başlı başına bir tür yapan kadındır, annedir. Anne, bebeği için son derece yumuşak, sakinleştirici ve uyku getirici bir ses tonu ile var olan bir laylayı icra etmekte ya da bağlama uygun olan yeni bir layla yaratmaktadır. Melez bir tür olan, yani bağlamına göre farklı içerikli icra

---

² “Laylalar, anne-baba ya da nine-dedenin bebeklere olan sevgi, şefkat ve ihtimamı ile terennüm ettikleri nağmelerdir” (Gökalp, 2002: 11).

edilen ninnilerde (Uğurlu, 2012: 57), Vladimir Propp'un vurguladığı gibi, icracının tavrı türü belirleyen asıl unsurdur (Propp, 1998: 120-128). Konu, ezgi ve yapı özellikleri, kadının yönlendirdiği ve kontrol altında tuttuğu ikincil unsurlardır (Çek Cansız, 2010: 24). Bu durumda laylalar/ninniler, kadın gözünden, kadının bakış açısıyla, bazı toplumsal değer ve normları içinde barındıran bir türdür. Kanaatimizce, yukarıda söz edilen yazılı kaynaklardan hareketle, laylalara yansıyan toplumsal değer ve normlar üzerinde durmak yerinde olacaktır.

III. Toplumsal Değer ve Normların Aktarılması Bağlamında Laylalar

Kültür, insan gruplarını diğerlerinden ayıran düşünce ve davranış örneklerini bünyesinde barındıran bir sistemdir (Dönmezer, 1984: 116). Her parçası birbiriyle belirli ilişkiler içinde olan ve belli bir amaca hizmet eden bu sistem, bireylerin ihtiyaçlarının giderilmesinde, karşılaştıkları problemlerin çözümünde işlevseldir (Malinowski 1992: 21). Bu bağlamda laylalar, kültür taşıyıcısı rolü ile ön planda olan kadınların, bireysel belleğinde yer alan toplumsal değer ve normların, beşikten itibaren bireyin kimliğine kodlanması işleviyle, sistemin önemli bir halkasını oluşturmaktadır. Toplumun en küçük üyelerine, bilhassa anneler tarafından aktarılan laylalar, Azerbaycan toplumunun sosyal, kültürel, dinsel ve ekonomik yapısı ile teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmelere paralel olarak değişmekte, güncellenmektedir. Eski kuşakların tecrübe ve deneyimlerini bugüne taşıyan, bugünün şartlarına göre değiştirip, güncelleyen bu değerler ve normlar sistemi, annenin sesi ve yorumuyla bireyin belleğine naksedilmektedir.

Layla (ninni) söylenen çocuğun dil algısı, laylalarda dile getirilen soyut değerlerin anlam derinliklerine vâkıflığı konusunda, Jan Assmann'ın değerlendirmeleri dikkat çekicidir. Assmann, kültürlerin temelinde bulunan "hatırlama" (ya da: geçmiş bağlantısı), "kimlik" (ya da: politik imgeleme) ve "kültürel süreklilik" (ya da: gelenek oluşturma)'ten oluşan "bağlayıcı yapı" olarak adlandırılan bir süreçten bahsetmektedir. Söz konusu yapının, ortak deneyim, beklenti ve eylem mekânlarından bir "sembolik anlam dünyası" yaratarak, birleştirici ve bağlayıcı gücüyle güven ve dayanak imkânı sağlayarak insanları birbirine bağladığını, önemli deneyim ve anıları biçimlendirip canlı tutarak, dünle bugünü birleştirdiğini belirtmektedir. Kültürün tarihi anlatılara ve efsanelere dayanan kuralcı ve anlatsal, yönlendirici ve nakledici yönünün olduğunu ve bu yönünün bireylere "biz" deme imkânı veren kimlik ve aidiyet temellerini yarattığını ifade etmektedir. Bireyleri "biz" de birleştiren, ortak kurallar ve değerlere bağlılık ile ortak yaşamış geçmişin anılarına dayanan "bağlayıcı yapı"nın temel ilkesinin tekrarlama olduğunu vurgulamaktadır (Assmann, 2018: 23). Bu bağlamda, ninnilerde tekrar edilen bir takım değer ve normların, çocuğun belleğinde kodlandığını ve zamanı geldiğinde kültürel belleğin bir

parçası olarak gün ışığına çıktığını söylemek mümkündür (Kırcı Uğurlu, 2014: 45-46).

İncelemiş olduğumuz yazılı kaynaklardaki laylalar, annenin bebeğine karşı sevgisi, şefkati, onunla ilgili arzu ve isteklerinin, şikâyet ve üzüntülerinin yanı sıra birtakım toplumsal değer ve normların öğretilmesi noktasında önemli bir işleve sahiptir. Aileye bağlılık, anne-baba sevgisi, anne-babaya saygı, ilgi, destek, yardım, hizmet, evlenip yuva kurma, çocuk sahibi olma, anne hakkı, yiğit, sabırlı, tok gözlü, ahlaklı olma gibi değerler laylalarda öne çıkarılmaktadır. Bazı kısımlarını beğenmemek, eleştirmek mümkün olmakla birlikte, bu norm ve değerler, toplum üyeleri tarafından belirli ölçüde kabul edilmediği takdirde, toplumdaki barış, huzur, sükûnet korunamayacaktır (Dönmezer, 1984: 286). Saygısızlığın, adaletsizliğin, ahlsızlığın, namussuzluğun olduğu bir toplumda gerilim ve ardından çatışma meydana gelecek ve bundan tüm bireyler olumsuz etkilenecektir. Bu nedenle, söz konusu sosyal kontrol mekanizmasının yeni nesle aktarılması konusunda özellikle annelere büyük görev düşmektedir. Kadının, bebeği ile baş başa kaldığı zamanlarda, annelik duygusunun yanı sıra gözlem ve tecrübelerine dayanarak, kendine has bir ezgiyle dile getirdiği laylaların işlevi, bu noktada önemlidir.

Azerbaycan laylalarında öne çıkan değerlerin başında, anne-babaya saygı, ilgi, destek, yardım, hizmet gelmektedir. Bugün beşikte olan bebek, yarın büyüdüğünde anne-baba hakkının büyüklüğünü unutmamalı, üzerinde büyük emeği olan annesini rahat ettirmeli, onun mutluluğu için elinden geleni yapmalıdır. Aktaracağımız ilk layla, bir annenin, çocuğundan gelecekte beklediği desteği, yardımı çok güzel bir şekilde ortaya koyarken; diğeri, anneyi incitmemek, onun hayır duasını almak gerektiğini söylemektedir:

“A laylay, gülüm laylay,
Gülüm, sünbülüm laylay.
Böyü sənin sayəndə
Mən də bir gülüm laylay”

(Abdulla, 2001: 248).

“Men sene ğalam dëyim
Gül dëyim, lalam dëyim
Yat, incitme ananı
Sağ olsun balam dëyim”

(Gökalp, 2002: 130).

Karabağ gibi kadim bir Türk toprağını terk etmek zorunda kalan, yıllarca öz vatanına, değerlerine hasretle yaşayan Azerbaycan Türklerinin laylalarında, annenin, gurbet eldeki tek arkasının, güven kaynağının çocuğu olduğu ifade edilmektedir. Annenin, çocuğunun desteği ile sıkıntılara dayanma gücü ve yaşama şevki bulacağını belirtilen laylalar, bu noktada insan sağlığının, ferahının, huzurunun, mutluluğun kaynağının ana yurt olduğunu da vurgulamaktadır:

“A layla, balam layla,
Gözəl, göyçəyim layla.
Qürbət ölkə, yad eldə,

“A laylay begim laylay
Güzel göyçeğim laylay
Gurbet ölke yad elde

Arxa, köməyim layla”
(Abdulla, 2005: 5).

Arxam kömegim laylay”
(Gökəlp, 2002: 118).

Vatan topraklarında dirlik ve düzen içinde yaşayabilmenin yolu; birbirine karşı saygılı, zihnen, ruhen ve ahlaken sağlıklı bireylerden oluşan bir aileden, aile hayatından, anne-baba sevgisinden, çocuğa verilen değerden geçmektedir. Laylalarda anne, çocuğuna, anne-baba değerini, kıymetini bilmesi, ailesinin zor zamanlarında, kötü günlerinde yanında olması gerektiğini söylemektedir:

“Canım bala, gül bala
Ana gedrin bil bala
Yaman günün gereyi
Çağıranda gel bala”
(Gökəlp, 2002: 130).

“Lay-lay yüreğim yavru,
Duzum, ekmeğim bala,
Tanrıdan ahdim budur
Görüm yardımın yavru”
(Həsənova, 2015: 530).

Aileye zor günlerinde destek olma, yardım etme, anne ve babaya bakma gerekliliğinin dile getirildiği laylalarda, muhatabın erkek çocukları olduğu dikkat çekmektedir:

“Oğul sen yarağımın
Güzgümsen darağımın
Her gün lazım olmasın
Dar günde dayağımın” (Gökəlp, 2002: 115).

Laylalarda anneler, ailenin, dolayısıyla milletin yarınları olan çocuklarının olabildiğince çabuk büyümesini istemektedirler. Çünkü büyüyüp kendi ayakları üzerinde durabilen sağlıklı bir birey, hem ailesi hem de toplumu için önemli bir değerdir, ümittir:

“Laylay dedim yat bala,
Yuxuna şəkər qat bala,
Ümidim bircə sənsən,
Boya-başa çat bala”
(Abdulla, 2001: 246).

“Laylay dedim, yat dedim
Yastığa baş at dedim
Dəim çekim nazını
Boya başa çat dedim”
(Gökəlp, 2002: 100).

Beşikten itibaren çocuklara, anne-baba sevgisini, kıymetini, ileride aileye yardım ve hizmet etmeyi aşılama çalısan laylalar, aile ve dolayısıyla millet adına soyun devamı için evlenip yuva kurmanın gerekliliğine dikkat çekmektedir. Öyle ki çocuğunun evlendiği günü görmek, düğününe kadar yaşamak annenin en büyük isteğidir, duasıdır:

“Balam bir soyun görüm
Servi tek boyun görüm
Tanrı’dan arzum budur
Balamın toyun görüm”
(Gökəlp, 2002: 113).

“Bir gül əkdim boyunca,
İyləmədim doyunca,
Ömrüm, günüm uzansın,
Bu balamın toyunca”
(Abdulla, 2005: 13).

Yetişkin bir birey olunca, soyun sürdürülmesi adına, evlenme beklentisinin, gerekliliğinin dile getirildiği bazı laylalarda, cinsiyet de belirtilmektedir. Layla metinlerine bu açıdan bakıldığında, annenin daha çok erkek çocuğuna hitap ettiği dikkat çekmektedir. Anne, büyük emek ve zorluklarla büyüttüğü oğlu evlendiği zaman “bey anası” olacak, oğlu ile gurur duyacaktır:

“Mənim gül butam oğul,
Ətrinə batam, oğul,
Bir arzum var ürəkdə,
Sənə toy tutam, oğul”

(Abdulla, 2001: 248).

“Elinde var hanası,
Ğulağında tanası,
Bir toyunu göreydim,
Olaydım bey anası”

(Gökəlp, 2002: 137).

Bunun yanı sıra doğrudan kız çocuğuna seslenen, kızının mürüvvetini, gelin olduğunu görmenin bir anne için anlam ve değerini vurgulayan laylalar da bulunmaktadır:

“Laylay a gelin balam
Yuxusu derin balam
Allah’dan istemişəm
Toyunu görüm balam” (Gökəlp, 2002: 103).

Evlenip yuva kurmanın ardından, çocuk sahibi olmanın anlam ve değeri de laylalarda vurgulanmaktadır. Çocuk olan evde neşe, mutluluk, bereket ve ağız tadı olacağını dile getiren laylalar, “balasız ev”i mezara benzetererek, çocuksuz aile ya da evin hazin durumuna işaret etmektedir:

“Elin derdi azardır
Derdden gəmdən bəzardır
Bala baldan şirindir
Balasız év mezarıdır” (Gökəlp, 2002: 14).

Evlenme ve ardından çocuk sahibi olmanın, kadının dünyasında özel bir yeri vardır. Kendi canından bir parça olan çocuk, annenin evi eşiği, malı mülkü, parası, sahip olduğu her şeyidir. Öyle ki anneler, çocuğu için kendini kurban etmeye hazırdır. Büyüyüp, yetişkin bir birey hatta evlenip çocuk sahibi olsa da annenin gözünde hep çocuk kalacaktır. Bunun yanı sıra çocuk, sadece annenin ve ailenin değil, milletin geleceğidir. Laylalar, çocuğun aile, vatan özellikle de annenin nazarındaki önemini, değerini dile getirmektedir.

“İgid qalası istər,
Dağın lalası istər,
Mən balamı istərəm,
Balam, balası istər”

(Abdulla, 2001: 249).

“Layla, beşiyim layla,
Evim, eşiyim layla,
Sən yat şirin yuxuda,
Çəkim keşiyin layla”

(Abdulla, 2005: 14).

Çocuk sahibi olmanın güzelliklerinin yanı sıra, çocuk büyütmenin zorluklarının da belirtildiği laylalarda, her şeye rağmen, çocuğun kadını

olgunlaştırdığı, tahammül sınırlarını genişlettiği belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle laylalar, çocuklu aile ya da evlerin, soyun sürdürülmesi adına gerekliliğine, çocuk büyüyüp yetişkin bir birey olduktan sonra karşılaşılan güçlüklerin, çekilen sıkıntıların unutulacağına dikkat çekmektedir:

“Laylay dedim yatınca,
Gözlərəm ay batınca,
Zara, amana gəldim,
Sən hasilə çatınca”

(Abdulla, 2001: 246).

“A layla, quzum layla,
Ayım, ulduzum, layla,
Sən hasilə çatınca
Hər dərdə dözümlə, layla”

(Abdulla, 2005: 15).

Kadın, vücuduyla bebeğine ev sahipliği yapmaktan başlayarak bebeğin doğumundan, yetişkin bir insan olmasına kadar verdiği emekten, karşılaştığı zorluklardan dolayı, her ne kadar bazen ufak sitemler etse de, kızgın ya da kırgın değildir. Ancak laylalar, annenin gösterdiği bu fedakârlığın, çektiği cefanın çocuk tarafından da farkında olunması, bilinmesi gerektiğini belirtmektedir:

“Laylay bağrım parası
Laylay dersim çaresi
Çekdim cövrü-cefanı
Getdi gözüm ğarası”

(Gökəlp, 2002: 153).

“Atınan tutdum seni
Ecep avutdum seni
Can ğoydum cefa çekdim
Şükür! Böyütdüm seni”

(Gökəlp, 2002: 122).

Laylalarda, yiğide ve yiğitliğe büyük önem verilmektedir. Yiğitlik, kahraman ve mert olmayı gerektirmektedir ki toplum hayatının düzen ve uyum içerisinde devam etmesi için önemli değer arasındadır. Anne, oğluna büyüyüp, iyi ata binen bir koç yiğit olmasını, kendi ayakları üzerinde durabilmesini, kimseye minnet etmemesini öğütlemektedir:

“Oxşasın dilim səni,
Böyütsün elim səni,
Meydanda at oynadan
Bir igid bilim səni”

(Abdulla, 2001: 249).

“Layla dedim ağlama,
Ürəyimi dağlama,
Böyü bir qoç igid ol,
Mənə ümid bağlama”

(Abdulla, 2005: 13).

Yiğit kişi, içinde yer aldığı toplum tarafından örnek gösterilen, imrenilen ve güvenilen kişidir. Bu bağlamda anne, yiğitlerin yer aldığı er meydanında, oğlunu da yiğit bir civan olarak görmek istediğini dile getirmekte, böylesi önemli bir toplumsal değeri besikteki çocuğuna aşılamaaya çalışmaktadır:

“Boya-buxuna dol, gəz,
Boynuma dola qol, gəz,
Cavanlar sirəmində,
Sən də bir igid ol gəz”

(Abdulla, 2001: 247).

“Laylay dedim ürekden
Ğolum düştü bilekden
Boy at, igid ol, cavan ol
Meni salma dilekden”

(Gökəlp, 2002: 153).

Toplumsal değerler ve normlar arasında sabrın da önemli bir yeri vardır. Şebnem Gökalp, bebeğin kundağa sarılı olması ve hareket edememesinin, yıllar önce vatanlarını terk etmek zorunda kalan Azerbaycan Türklerinin geçirdiği zor günleri hatırlattığını ve bu noktada annenin, laylalarda, çocuğuna, Türk neslinden geldiğini unutmaması ve karşılaşabileceği tür türlü zorluğa sabretmesi gerektiğini söylediğini belirtmektedir (Gökalp, 2002: 58). Sabrı, mücadeleyi erken yaşıta öğrenmek gerektiğini düşünen anne, beşiğin başında bu düşüncelerini dile getirmektedir:

“Akıllı huşlu balam
Ağlayırsan sebep ne?
.....
Türk neslisin doğrudur
.....
Her azabe dözersin
Öğren bunu beşiğden
.....” (Gökalp, 2002: 58).

Laylalarda, açgözlülüğün birey ve toplum hayatı için tehdit olduğu ifade edilmektedir. Anne, bebeğine, gözünün de gönlünün de tok olmasını, aksi takdirde, her türlü marazın meydana geleceğini söylemektedir:

“Bala ömrün çoğ olsun,
Könlün, gözün toğ olsun.
Sene layla çağırım,
Düşmenlerin yoğ olsun”
(Karaağaç ve Açıkğöz 1998: 346).

Bunların dışında laylalarda, toplum içinde yer alan ahlaklı, sabırlı, tok gözlü, yiğit insanlardan olma ya da onlarla birlikte hareket edebilme, aksi takdirde, toplumun diğer üyeleri tarafından hakkında kötü şeyler söyleneceği, dedikodunun yapılacağı şeklindeki öğütlere de yer verilmektedir:

“Layla dedim bilēsän,
Düşmēyēsän dilē sän,
Boya-buxuna çatıb,
Oynayasan, gülēsän”
(Abdulla, 2005: 16).

Laylalarda, “*Gül ve tek katlı bazen de katmerli kokulu çiçekleri olan bitki*” (Altaylı, 1994: 523) anlamına gelen “ğızılgül” ve “ğızılgülle batmak” ifadelerinin sıkça kullanıldığı görülmektedir. Kokusu, rahatlatıcı, huzur verici özellikleriyle gül; bebekle ilgili benzetmelerde, bebeğin gül gibi güzel kokması dileklerinde, deliksiz bir şekilde uyuyabilmesi amacıyla laylalarda yer almaktadır (Gökalp, 2002: 26-29). Bazı araştırmacılara göre de, laylalarda

çok geçen kızıl gl, bireylerin dinî inançları ile bağlantılı olup gizli anlamlar yüklüdür. Bu bağlamda, Hz. Muhammed'in sembolü sayılan kızıl gln, laylalarda sıklıkla dile getirilmesi, annelerin dinî tasavvurlarını, inançlarını bebeğe aktarma işlevine sahiptir (Hsnova, 2015: 530). Konuyla ilgili şu örnekler dikkat çekicidir:

“Laylay dedim yatasan,
Qızıl gl batasan,
Qızıl gln iind
şirin yuxu tapasan”

(Abdulla, 2001: 247).

“Layla ddim rekden
ėızıl glri bilekler
ėızıl gln içinde
Balam ne vağt imekler”

(Gökalp, 2002: 109).

IV. Sonuç

Anne ve ocuk arasındaki iletişimin, duygusal bağın en gcl ifadeleri olan laylalar (ninniler), çocuğu rahatlatmak ve uykuya götürmek işlevinin yanı sıra, verilen örneklerde de görüleceği üzere, toplumdaki mevcut değer ve normlar sisteminin, henüz beşikteyken çocuğun belleğine kodlanması noktasında önemli bir rol üstlenmektedir. Her ne kadar örgün eğitim öncesindeki çocukların, söz konusu aktarımları algılama kapasiteleri sınırlı olsa da, kimlikle ilgili birtakım unsurların bu dönemde yerleşmeye başladığı ve gelişim boyunca etkisini srdrdğu muhakkaktır. Annesinden dinlediği ninnilerden edindiklerini beşikten itibaren belleğinde depolayan ocuk, ihtiyaç duyduğunda kültürel belleğine başvurur (Kırcı Uğurlu, 2014: 45-46). Bu bağlamda, merkezine çocuğu alan laylalar, çocuğa, yetişkin bir birey olunca anne-baba ve ailesine -özellikle annesine- karşı nasıl davranması, toplumun diğer üyeleriyle sağlıklı ilişkiler kurabilmek adına neleri yapması, nelerden kaçınması ve nelere dikkat etmesi gerektiğini aşılamakta, örnek ve ideal davranış modelleri sunmaktadır. Azerbaycan sözlü edebiyatındaki sürekliliği dikkate alındığında, laylalar, değerler ve normlar sisteminin beşikten yani dil edinim evresinden itibaren kültürel belleğe kodlanması ve zamanı geldiğinde hatırlatılması sürecinde, dn olduğu gibi bugün de, önemli bir rol üstlenmektedir.

Azerbaycan Türklerinin layla metinlerine konu olarak bakıldığında, Türkiye sahasındaki ninnilerde olduğu gibi, çoğunlukla çocuğun rahatlayıp uyuması dileğiyle söylenmiş oldukları görülmektedir. Bu dilekle söylenmiş olan laylaların arka fonunda, annenin, çocuğuna olan sevgisi, övgü ve duasının yanı sıra toplum hayatının sağlıklı işleyiş kurallarının öğretilmesine yönelik birtakım aktarımların olduğu da dikkat çekmektedir. Bu açıdan bakıldığında, Azerbaycan Türklerinin laylalarının üzerinde en çok durduğu temalar arasında, aileye bağlılık, anne-baba sevgisi, anne-babaya saygı, ilgi, destek, yardım, hizmet, evlenip yuva kurma, ocuk sahibi olma, anne hakkı, yiğit, sabırlı, tok gözlü, ahlaklı olma bulunmaktadır. Özellikle anneye saygı, annenin değerini ve kıymetini bilme, anne sözünü dinleme, anne hakkının byklğu konularına laylalarda geniş yer

verilmektedir. Gebelik sürecinden itibaren kadının/annenin, çocukla birebir ilişki içinde olan, çocuğu büyütme ve yetiştirmeden doğrudan sorumlu kişi konumunda olması, çocuğa karşı özverisi, sabrı göz önüne alındığında bu, son derece doğal ve anlaşılır bir durumdur.

Laylalar, Azerbaycan Türklerinin hayata bakışı ve geleneksel toplum yapısı hakkında da bazı bilgiler vermektedir. Örneğin; kadın/anne icracı, ezgi ve ritim açısından laylalara bakıldığında, toplumsal cinsiyet rollerine dair önemli ipuçlarının sunulduğu görülmektedir. Bu roller, daha çok geleneksel toplum yapısı çerçevesinde yetişmiş kadınların cinsiyet algısını yansıtmaktadır. Soyun devamı adına, ninnilerde ön plana çıkarılan erkek çocuklarından, büyüyünce iyi ata binen, yiğit bir civan olmaları beklenmektedir. Ardından, soyu soppu düzgün bir kızla evlenmesi, başta annesi olmak üzere, ailesine sahip çıkması, yardımını esirgememesi istenmektedir. Söz konusu özelliklere sahip olan erkeğin annesi de “bey anası” olarak anılacak ve bundan gurur duyacaktır. Kız çocuklarından beklenen ise, sağlam temellere dayanan bir evlilik yapması ve bu evliliği bir çocuk dünyaya getirerek taçlandırmasıdır. Çünkü çocuk özellikle de erkek çocuk doğuran kadının, aile içindeki ve toplumdaki statüsü değişecektir. Çocukla birlikte eve neşe, renk gelecektir. Çocuk olmayan evler, bir annenin nazarında mezardan farksızdır. Ayrıca kız çocuklarından, ileride kendi çocuklarına karşı annesi gibi sabırlı ve fedakâr olması, eşinin sözüne riayet etmesi, büyüklerine saygılı davranması beklenmektedir. Diğer bir ifadeyle laylalarda, kız ve erkek çocuklarına, yetişkin bir birey olduklarında toplumsal cinsiyet rollerine uygun davranışlar sergilemeleri gerektiği belirtilmektedir. Cinsiyet kültürünün yanı sıra, geçiş dönemleriyle ilgili inanış ve uygulamalar, aile içi, yakın akraba ve diğer insanlarla olan ilişkiler, çocuk büyütme, beslenme, barınma, giyinme, eğlence, estetik ve müzik anlayışı gibi kültürel belleğe dair pek çok unsuru ninnilerde görmek mümkündür (Kırcı Uğurlu, 2014: 50). Bu nedenle, Azerbaycan Türklerinin geleneksel dünya görüşünü ele alan çalışmalarda, ninniler üzerinde de özellikle durulmalıdır.

KAYNAKÇA

- ABDULLA, Bəhlul (2001). *Azərbaycan Şifahi Xalq Ədəbiyyatı (Antologiya) Birinci Kitab*. Bakı: XXI- Yeni Nəşrlər Evi.
- ABDULLA, Bəhlul (2005). *Azərbaycan Folkloru (Məktəblilər üçün seçmələr)*. Bakı: “Şərq-Qərb”.
- ADLER, Alfred (1994). *İnsan Tabiatını Anlama*. (Çev.: Ayda Yörükân), İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- ALTAYLI, Seyfettin (1994). *Azərbaycan Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- ARSLANTÜRK, Zeki ve AMMAN, M., Tayfun (2008). *Sosyoloji Kavramlar-Kurumlar Süreçler-Teoriler*. İstanbul: Çamlıca Yayınları.

- ASSMANN, Jan (2018). *Kültürel Bellek Eski Yüksek Kültürlerde Yazı, Hatırlama ve Politik Kimlik*. (Çev.: Ayşe Tekin), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ATALAY, Besim (2013). *Kâşgarlı Mahmud Divanü Lûgat-it-Türk (Çeviri)*. Birleştirilmiş Birinci Baskı (Cilt III). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- BAŞGÖZ, İlhan (2008). *Türkü*. İstanbul: Pan Yayıncılık.
- BORATAV, Pertev Naili (1988). *100 Soruda Türk Halk Edebiyatı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- ÇEK CANSIZ, Songül (2010). *Ninnilerde Kadın Anlatıcının Sesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- ÇELEBİOĞLU, Amil (1995). *Türk Ninniler Hazînesi*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- DÖNMEZER, Sulhi (1984). *Sosyoloji*. Ankara: Savaş Yayınları.
- EFENDİYEV, Paşa (1992). *Azerbaycan Şifahi Halg Edebiyatı*. Bakı: Maarif Neşriyatı.
- GÜVEN, Sami (1999). *Toplumbilim*. Bursa: Ezgi Kitabevi.
- GÖKALP, Şebnem (2002). *Azerbaycan Sözlü Edebiyatında Laylalar (Ninniler)*, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Ankara.
- GÖZAYDIN, Nevzat (1989). "Anonim Halk Şiiri Üzerine". *Türk Dili Türk Şiiri Özel Sayısı III (Halk Şiiri)*, Haziran, 445-450.
- HƏSƏNOVA, Xuraman (2015). "Çocuklarda Milli Düşüncenin Oluşumunda Laylaların Rolü", *II. Uluslararası Çocuk ve Gençlik Edebiyatı Sempozyumu Bildiriler*. (Hzl.: T. Şimşek ve B. V. Yıldız), 527-531, İstanbul: Kbn Dijital Baskı Tesisleri.
- KARAAĞAÇ, Günay ve AÇIKGÖZ, Halil (1998). *Azerbaycan Bayatları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KASIMLI, Meherrem (2004). *Azerbaycan Edebiyatı Tarihi*. Bakı: Azerbaycan Millî Elmler Akademiyası (AMEA) Nizami Edebiyat Enstitüsü.
- KAYA, Doğan (1999). *Anonim Halk Şiiri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- KIRCI UĞURLU, Emine (2014). "Kültürel Bellek Aktarıcısı Olarak Ninni". *Milli Folklor*, C. 26, S. 102, s. 43-52.
- MALINOWSKI, Bronislaw (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*. (Çev.: Saadet Özkal), İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- NİRUN, Nihat ve ERDOĞMUŞ, Zeki (1977-1978). *Sosyoloji I*. Ankara: Yaygın Yükseköğretim Kurumu Yayınları.
- OĞUZ, M. Öcal (2001). *Halk Şiirinde Tür, Şekil ve Makam*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- PROPP, Viladimir (1998). "Folklor Türlerinin Tasnif Esasları". (Çev.: Metin Özarslan), *Milli Folklor*, C. 5, S. 38, s. 120-128.
- UĞURLU, Emine (2012). *Türk Dünyasında Ninni*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halkbilimi Bilim Dalı, Ankara.
- YAKICI, Ali (2007). *Halk Şiirinde Türkü*. Ankara: Akçağ Yayınları.